

[sømløs]

ET TIDSSKRIFT I TIDSSKRIFETET

BOK OG BIBLIOTEK 05 – 2005

DEN FINSKE MODELLEN FOR KUNNSKAPSPOLITIKK OG FOLKEBIBLIOTEK. Bibliotekarer vet at Finland ligger på verdenstoppen når det gjelder bibliotek. Men Finland har også blitt kåret til verdens mest konkurransedyktige land - både i 2003 og 2004. De to tingene henger sammen - mener Bozena Rasmussen. I denne artikkelen – som er et konsentrat av en serie på tre - tar hun for seg den finske samfunnsutviklingen og viser hvordan nasjonale kunnskapsstrategier og nasjonale bibliotekstrategier henger sammen.

DEN FINSKA MODELLEN for kunnskapspolitikk og folkebibliotek

Bibliotekarer vet at Finland ligger på verdenstoppen når det gjelder bibliotek. Men Finland har også blitt kåret til verdens mest konkurransedyktige land - både i 2003 og 2004. De to tingene henger sammen - mener Bozena Rasmussen. I denne artikkelen – som er et konsentrat av en serie på tre - tar hun for seg den finske samfunnsutviklingen og viser hvordan nasjonale kunnskapstrategier og nasjonale bibliotekstrategier henger sammen.

AV BOZENA RASMUSSEN
GJERDRUM FOLKEBIBLIOTEK

Både Finland og Norge er tynt befolkede land: **mye natur og lite mennesker**. For 150 år siden, da landet fortsatt var underlagt tsarriket, opplevde Finland en industriell boom. Akkurat som Norge utnyttet finnens sine store naturressurser. Mens Norge eksporterte til Storbritannia, eksporterte finnene til Russland, særlig til området rundt St. Petersburg.

Den russiske revolusjonen i 1917 førte til en stor krise. Plutselig mistet Finland 40 % av sine eksportmarkeder. Etter dette kom både borgerkrig og mange år med en langsom oppbygging av industrien. Finland ble aldri et "ekte" industriland som Storbritannia eller Belgia. Eksport av råvarer var alltid viktig, akkurat som i Norge. Særlig fra de store skogene.

Annen verdenskrig, og de store krigserstatningene til Sovjet-Samveldet etter krigen, var en ny belastning. Men rundt 1980 hadde finnene mestret mye av den helt moderne teknologien. Den økonomiske krisen på 80-tallet førte til at Finland måtte hoppe direkte fra skogsindustri til kunnskapsbasert høyteknologi. Rundt 1995 begynte landet å utvikle sin egen høyteknologi.

Esko Aho, sjef for det finske forskningsrådet, var statsminister da man begynte å legge vekt på innovasjonens betydning i selve statsbudsjettet. I dag er Finland verdensledende når det gjelder **innovasjon og kreativitet**. Hvordan klarte de det?

Fra fysisk til sosial kapital

Enkelte samfunnsforskere regner med fire faser i samfunnsutviklingen, avhengig av hvilken type kapital som dominerer:

1. fysisk kapital
2. menneskelig kapital
3. omstillingskapital
4. sosial kapital

Den fysiske kapitalen er typisk for industrisamfunnet, der fysiske og materielle forhold dominerer. Den økonomiske veksten bygger på produksjon av de fysiske produkter: forbrugsgoder som tekstiler, hus og biler, og produksjonsutstyr som maskiner og kraftanlegg. Den fysiske kapitalen består av håndfaste ting. Handelen er først og fremst handel med materielle goder og produkter.

Den menneskelige kapitalen krever satsing på læring og motivasjon. Ansatte og arbeidere må tas på alvor som mennesker. Tanken om

menneskelig kapital (HR, human resources) er først og fremst knyttet til individene og deres personlige kompetanse.

Omstillingskapitalen er evnen til å endre kurs under nye markedsforhold og nye teknologiske betingelser. Denne ferdigheten er knyttet til organisasjonene heller enn til individene. For å styrke sin rolle i økonomien, kan de ikke bare tilpasse seg i etterkant. De må selv **delta i forkant av utviklingen**. For å få til dette, må de belønne kreativitet, innovasjon og entreprenørskap. De gode ideene må først få rom til å vokse - og deretter mulighet til å prege organisasjonene.

Den **sosiale kapitalen** bygger på de kreative ressursene som er bygd opp i tredje fase. Men her utvides perspektivet videre, fra de enkelte bedriftene ut til deres sosiale miljø. Det er **de samlede ressursene i lokalsamfunnet** og regionen som gir grunnlag for økonomisk vekst. De bærende elementene i velferdssamfunnet må bevares. Samfunn med store sosiale problemer mister sine kreative mennesker og virksomheter - til steder med kraft og vilje til å forandre sin situasjon.

Innovasjon skjer best innenfor kreative velferdssamfunn. Tidligere snakket man om ensidige industristeder - og deres sårbarhet ved endringer i verden utenfor. I dag er **ensidige kultursteder** like sårbare. Framdrift krever balansert regional utvikling og intens utveksling av ideer - mellom en mangfoldighet av kulturer. Den fjerde utviklingsfasen er **multikulturell** - og preges av konsepter, erfaringer og ideer i fri flyt mellom mennesker og grupper.

Når folk snakker om velferd, tenker de mer på å fordele samfunnsgodene enn på selve produksjonen.

Vi kjøper opplevelse og mening

Kunnskapssamfunnet krever nye produksjonsmåter - og til og med en ny forståelse av **hva et produkt er** for noe. Verdiskapning i den fjerde fasen skjer ved at assosiasjoner, følelser og meninger knyttes til produktene. Det er bare å tenke på reiser, smykker, klær eller konserter.

Vi kjøper ikke transport eller gjenstander i og for seg. **Vi kjøper opplevelse og mening**. Vi kan også si det slik. Etter hvert som grunnleggende behov for mat, klær og hus blir tilfredsstilt, skifter etterspørselen karakter. Den blir mindre materiell og mere kulturell. Formen blir viktigere enn innholdet.

I postmoderne industri må virksomhetene kombinere økonomi og teknologi med kulturell kompetanse og kreativitet. Markedet blir stadig mer flerkulturelt - selv i et avsides land som Norge. Og de virkelige store markedene - i Europa, Amerika og Asia - krever **høy flerkulturell kompetanse**. Kulturforståelse er nødvendig for å levere tjenester til mennesker fra andre land med andre tradisjoner.

Samfunnets kjerne er sivilsamfunnet

Kunnskapssamfunnet forutsetter - i langt høyere grad enn industrisamfunnet - et godt fungerende sivilt samfunn. Mening - følelsen av å tilhøre en familie og et samfunn - gir et grunnlag for å skape nye produkter. Opplevelsen av lokal tilhørighet gir et grunnlag for innovasjon og kreativitet. I utviklingen av nye produkter er det plass til både nye og gamle aktører. Tradisjonelle institusjoner som **biblioteker og museer kan også bidra til en sterk lokal økonomi**.

Hvis vi bevarer de grunnleggende godene i velferdssamfunnet, og sørger for at kulturelle verdier, politisk innflytelse og sosiale fellesskap er tilgjengelig for alle, er det viktigste i livet sikret. Makt og penger er synlige goder og viktige drivkrefter. Men de færreste vil si at makt og penger er livets mål. I siste instans er det menneskenes liv i samvær med andre som gir tyngde og mening til de sytti eller åtti årene vi har til rådighet på jorda.

Økonomi og politikk er ikke selvs-

tendige størrelser. De er **delsystemer** innenfor det sosiale fellesskapet som vi kaller samfunnet. Og vi kan si dette mer presist: det viktigste i livet - for de aller fleste mennesker - er å bli anerkjent og verdsatt av andre mennesker. Denne anerkjennelsen må være ekte. Den kan verken kjøpes eller beordres. **Samfunnets kjerne er sivilsamfunnet**, der vi omgås og diskuterer og samarbeider med andre som mennesker, på like fot. Sivilsamfunnet lever i grender og nabolag, i utdannings situasjoner, på utstillinger og forestillinger, i fritida og på reiser, i frivillige organisasjoner og sosiale bevegelser.

Et land av bønder og fiskere

Finland har klart å skape sin utvikling ved å **integre praksis, utdanning og forskning**. I den nasjonale satsingen ble det brukt offentlige og private tenke-tanker og andre åpne fora for å generere nye ideer og for å formidle dem til nasjonale ledere. Det var ikke en enkelt bedrifts innsats som gjorde Finland til en verdensleder i kreativitet, men en bevisst nasjonal plan. Finland samordnet sin satsing på tvers av departementer og sektorer. Tiltakene krevde horisontal interaksjon og langsiktige strategier. Landet utviklet nye produksjonsmetoder og utløste nye innovasjonsmåter - noe som gjorde det mulig å erobre et **verdensmarked** i konkurranse med andre store eksportører.

Hvor begynner seg Norge i denne prosessen? Mange mener at den norske stat er fragmentert. Overgangen fra industri- til kunnskapssamfunn krever en **ny forståelse av offentlig virksomhet** - som må myntes ut i tiltak som bryter med den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom departementene. Men det er vanskelig å gjennomføre en samordnet politikk. De ulike offentlige aktørene hegner om sitt og sine. Revirtenkningen er sterk. **Sektorpolitikken bidrar ikke til forandring**, men støtter opp om gamle forskjeller og strukturer. Derfor går utviklingen i rykk og napp - og langt tregere enn i Finland.

Bare de færreste norske politikere forstår **hvordan bedrifter fungerer**, og de forstår lite av kreftene som styrer

den globale konkurransen. Dagens Norge har ikke skjønnet hvor viktig **kreativitet** er - og mangler regjeringsprogrammer med visjoner og strategier. Det sies at norsk avhengighet av olje er den største hindringen for innovasjon og entreprenørskap. Nordsjøen har blitt en materiell felle.

Nordmenn tenker fremdeles som fiskere og bønder. De lever av de ressursene naturen gir - og ikke av de produktene de selv utvikler. Men hvordan kan Norge få til forandring uten en truende krise? Kan vi **lære av Finland** - selv om vi ikke står på kanten av stupet?

Museer, arkiver og formidling

Jeg opplever at museene har klart å fornye seg i de senere årene - og at også arkivene tenker nye tanker rundt tilgjengelighet og synliggjøring. Før var museene først og fremst samlinger - fysiske lagre av historiske gjenstander. Men i de siste årene har museene kommet ut av sine mørke kjellere. Ved å ta i bruk spesielle formidlings- og opplevelsesteknikker har de begynt å gjøre samlingene sine attraktive for publikum.

Ved hjelp av utstillingsteknikker, opplevelseskunst og pedagogisk tilnærming - altså **metoder lånt fra andre fagområder** - har de beriket sine formidlingsmetoder. Museene fornyes. Det samme gjelder arkivene. Nå jobber de hardt for å utvikle metoder for å komme nærmere publikum og for å formidle innholdet i arkivboksene. Fornyingen betyr ikke at museer og arkivet vil miste det fysiske rommet. Utstillinger og dokumenter krever jo et fysisk rom. Det er der formidlingen skjer.

Den finske modellen understreker betydningen av det fysiske rommet og de tradisjonelle tjenestene. Dette er særlig interessant for små og mellomstore bibliotek og deres relasjon til lokalsamfunnet. Folkebiblioteket er intimt knyttet til sitt lokale miljø. I det nære offentlige rommet, med tett og intim kontakt med innbyggerne, kan lokalsamfunnets identitet og lokale kultur ivaretas og styrkes. **Biblioteket er hjerterommet**.

Bibliotek er kunnskapsinstitusjoner
Finland har valgt å satse på kunnskapssamfunnet. For å følge Finland, må vi klargjøre hvilke samfunnsoppgaver som må løses - og hvilke institusjoner vi vil trenge for å løse dem. Hvis Norge skal bevege seg mot kunnskapssamfunnet, hva må vi bygge ut? Det er ikke nok å kjempe for velferdsstaten. Når folk snakker om velferd, tenker de mer på å **fordele samfunns-godene** enn på selve produksjonen. Vi kan ikke regne med at industrien vil bære lasset. Vi ser at norsk industriproduksjon flytter ut av Norge, til de nye industrilandene i Øst-Europa og Asia. Kunnskapssamfunnet er et postindustrielt samfunn.

Vi vil beholde velferdssamfunnets goder, men vi må også sørge for å finansiere dem. Neste samfunnsfase - kunnskapssamfunnet – betyr at **kunnskap blir den viktigste forutsetning for produksjon**. Når oljen tar slutt, er det kunnskapsindustriene vi må leve av. Etter hvert som utdanningsnivået stiger, skifter bibliotekbruken karakter. Skal vi beskrive bibliotekenes rolle i kunnskapssamfunnet, må vi forstå dem som **kunnskapsinstitusjoner**. Bibliotekene er steder der barn lærer å bli glad i bøker, der skoleelever får hjelp med å skrive oppgaver, der fjerntstudenter får gode arbeidsplasser, der voksne holder seg orientert om kultur og politikk og der innvandrere blir kjent med det norske samfunnet.

Felles normer og standarder

Den finske modellen for folkebibliotek forutsetter et absolutt minimum av tjenester. Finnene nevner følgende aspekter:

1. Samlingen av kultur- og informasjonsmateriale skal være oppdatert, finnes i forskjellige formater, og være lett tilgjengelig organisert.
2. Personalet i biblioteket skal være fagutdannet.
3. Det elektroniske biblioteksystemet skal følge anbefalte normer og ha nettforbindelse.
4. Bibliotekets tjenester skal være tilgjengelig på nettet.

5. Biblioteket bør ha terminaler for publikum med adgang til internett.

I Norge er man svært tilbakeholdende til alt som har å gjøre med **felles normer og standarder** i bibliotekene. Denne linjen bør kanskje revurderes. I kunnskapssamfunnet bør vi sikre alle de samme grunnleggende kunnskapstjenestene, uansett hvor de bor i landet.

Den finske utredningen legger vekt på kontinuitet. - "Bibliotekets tradisjonelle kulturelle og folkeopplysningsoppgaver vil ikke forsvinne, men smelte sammen med moderne informasjons- og veiledningstjenester". Det kommunale bibliotek beskrives som et lokalt kultursenter og som en kvalitetsportal som gjør den akkumulerte intellektuelle kapitalen tilgjengelig for innbyggerne.

Kunnskapen ses i lys av fellesskapet. Finnene beskriver vår kunnskap som resultatet av en kollektiv intellektuell prosess. Den er opparbeidet gjennom mange generasjoners liv – ikke som en sum av individuelle og subjektive anstrengelser – men som et resultat av vår fellesmenneskelige historie og sivilisasjon. Moderne datateknologi gjør at det globale kunnskapsuniverset kan bli tilgjengelig for alle, med det lokale folkebiblioteket som veileder og tilrettelegger.

Fordel oppgavene på fire nivåer

Den finske modellen fordeler oppgavene på fire nivåer: lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Modellen forutsetter at bibliotekene på hvert nivå konsentrerer seg om de oppgavene og aktivitetene de er best egnet for. Finnene understreker samtidig at nettverkssamarbeid er et kjennetegn for alle bibliotek og at **alle bibliotek tjener**

på nettverkssamarbeid. Et bibliotek på lokalt nivå, etter den finske modellen, er et bibliotek i en kommune, et bosetningsareal eller på landsbygda, med spesifiserte funksjoner og oppgaver. Det lokale biblioteket tilbyr:

1. Et møtested for lokalsamfunnet
2. En inngangsport til kultur- og informasjonsuniverset – med tilbud til brukere om uavhengig informasjonsgjenfinning og veiledning, bearbeiding og formidling av lokal informasjon.
3. Et nettverkssamarbeid med lokale offentlige og private tjenester.
4. Et servicepunkt for det lokale næringslivet.
5. Et forum for sivile aktiviteter og frivillig samarbeid.

På det regionale nivået skal bibliotekene forvalte og bearbeide regional informasjon sammen med regionale partnere. De skal tilby fleksible og effektive tjenester i samarbeid med andre bibliotek, uavhengig av mediatype, og delta i nettverkssamarbeid med regionale kulturtjenester. En kan godt tenke seg at dette samarbeidet utvides til næringslivet og andre **organisasjoner som opererer på regionalt nivå**. Nasjonalbiblioteket har en sentral og selvsagt rolle i forhold til den nasjonale kulturarven. Den finske modellen minner om at bibliotek-tjenester i tillegg har en viktig internasjonal dimensjon. På samme måte som Norge betjener finske bibliotek store interessegrupper i utlandet, for eksempel utvandrede finner i Sverige, Australia og USA - som ofte driver med slektsforskning om deres finske røtter.

Et sterkt fag og en sterk profesjonalitet

Hvis vi bruker den finske modellen, blir konklusjonen at folkebiblioteket i et moderne samfunn er en aktiv og effektiv institusjon. Biblioteket er lett tilgjengelig og lett for folk å besøke. Folkebiblioteket styrker demokratiet ved at det er åpent for alle. Det **tar vare på kulturarven** og støtter opp om vårt nye flerkulturelle samfunn – "**multikulturen**". Biblioteket bygger lokale fellesskap. Det markedsfører og bidrar til identitet i lokalsamfunnet. Som dokumentinstitusjon skaper biblioteket nye verdier ved å velge ut, organisere og formidle kultur og kunnskap i forskjellige medier og formater.

Biblioteket er et læringsmiljø som støtter opp om lærende i alle aldre. Biblioteket utvikler leseferdigheter, medieforståelse og – i økende grad – ferdigheter i å skrive og produsere. Sivilsamfunnet består først og fremst av amatører og frivillige. Bibliotekarene er eksperter på trykte og digitale medier. På biblioteket kan innbyggerne gå inn i læringsfellesskap og arbeidsfellesskap med kompetente profesjonelle. Bibliotekets samlinger og tjenester kombinerer en sterk lokal forankring med sterke horisontale nettverk. Når folkebiblioteket utnyttes riktig, sier den finske modellen, kan biblioteket være en **kraftfull samarbeidspartner for lokal og regional utvikling**.

Det finske parlamentet har i lovverket nedfelt en klar og tydelig definisjon av folkebiblioteket som **en samfunnsinstitusjon med nasjonale oppgaver**. Bibliotekets rolle er sett i forhold til samfunnets historiske utvikling. Den nye samfunnsfasen krever en ny forståelse av bibliotekets oppgaver. En slik definisjon betyr en anerkjennelse av folkebiblioteket som en viktig samfunnsinstitusjon med nasjonale oppgaver. Folkebiblioteket er ikke bare et lokalt anliggende. Biblioteket ivaretar oppgaver som er overordnet i forhold til den enkelte kommune og uavhengige av lokale interesser.

I den siste tiden søker stadig flere

Vi ber altså ikke om
"mer penger til biblioteket".

studerende voksne til folkebiblioteket i sitt nærmiljø, for å få dekket sine behov for bibliotek-tjenester. Vi møter mennesker i mange ulike lærings-situasjoner: vanlig grunnutdanning, etter- og videreutdanning, omskolering og språkkurs. Vi ser også at stadig flere – mange av dem pensjonister - studerer nye fag for kunnskapens egen skyld. De skal ikke bli astronomer eller profesjonelle oversettere. De vil bare forstå bedre det som skjer i himmelrommet - eller på en gresk taverna.

Disse menneskene som studerer om kvelden og på fritida, kan i dag få profesjonell bibliotekbetjening på sitt bosted, uten å måtte reise lange avstander til studiestedet. De er sikret gode støtte-tjenester pga det fagutdannede personalet i det lokale folkebiblioteket og pga bibliotekenes landsomfattende samarbeidsnettverk. Som det finske utvalget understreker, er det en utfordring å yte tilfredsstillende tjenester til alle - spesielt i mindre kommuner. Men dette er mulig i dag, på grunn av adgang til moderne IKT.

Finland er i dag for lengst på vei inn i kunnskapssamfunnet, med alle dets positive og negative erfaringer. Mens Norge framdeles befinner seg i en merkelig "middelalder" - en slags **intellektuell tåke som skjuler overgangen fra industri til kunnskap som den viktigste kilde til økonomisk vekst**. I Norge er det ikke staket ut noen retning for vår fremtidige samfunnsutvikling. Hvis Norge ikke skal snuble inn i kunnskapssamfunnet, trenger vi en bred samfunnsdebatt. Fornuftige valg og strategier er bare mulig dersom mange har innsikt i den overordnede samfunnsutviklingen. Dette er en nasjonal oppgave, ikke noe enkelte personer og kommuner kan gjøre på egen hånd. Vi må rett og slett stikke hodet ut av tåka og undersøke landskapet rundt oss.

I kunnskapssamfunnet bør folkebibliotekene defineres som grunnleggende samfunnsinstitusjoner - fordi de lokale bibliotekene ivaretar helt **sentrale oppgaver innenfor en nasjonal kunnskapsstrategi**. Det er selvsagt mulig å be andre institusjoner sørge for livslang læring, kvalitetssikrede media, lokal identitetsbygging og sosial integrasjon av alt fra småbarn til asylsøkere – i hver eneste norske kommune. Det er bare å prøve ... Men jeg tror som finnene: bibliotekene er i stand til å ivareta disse oppgavene både bedre og mer effektivt enn noen annen institusjon i det kommunale Norge.

Den finske modellen kombinerer en forståelse av kunnskapsøkonomi og folkebibliotek. Vi ønsker en tilsvarende debatt og en tilsvarende forståelse i Norge. Vi ber altså ikke om "mer penger til biblioteket". Vi ber politikere på alle nivåer – lokalt, regionalt og nasjonalt - ta kunnskapssamfunnet på alvor og tenke gjennom samfunnets behov i tiden som kommer. Hvis de deretter **insisterer på å gi oss de midlene vi trenger** for å løse de oppgavene som må løses, sier vi selvsagt ja. Men det viktigste er at politikere - som sine finske kolleger – skjønner hvorfor de trenger biblioteket.

Vi vet hva vi kan få til og vi er ikke redde for konkurranse. Også bibliotekene trenger å tenke nytt. Men vi har **et sterkt fag og en sterk profesjonalitet** i ryggen.. Det vi er redde for, er å bli svekket, marginalisert og nedbygd – før politikere og velgere skjønner hvilke krav kunnskapsøkonomien stiller til lokalsamfunnet og lokale ledere.

Nordmenn tenker framdeles som
fiskere og bønder